

Elektronisten aineistojen saatavuus ja tekijänoikeudet tulevaisuuden kysymyksinä – tunnelmia Oslon kaukopalvelupäiviltä

Eija Mustonen

Pohjoismaiset kaukopalvelupäivät (Nordic ILL) kokoontuvat joka toinen vuosi. Tämänvuotinen tapahtuma järjestettiin lokakuussa sateisessa Oslossa. Vaikka konferenssi kulkee kaukopalvelupäivien nimellä, on tapahtuma laajentunut käsittelemään paljon laajemmin erilaisia aineistojen käyttäjille välittämisen tapoja. Tämän vuoden konferenssissa olivat esillä erityisesti elektronisiin aineistoihin liittyvät saatavuuden kysymykset. Norjassa ja Islannissa elektronisten aineistojen saatavuutta kaikille kansalaisille onkin tuettu kansallisten palvelujen avulla.

Konferenssin otsikkona oli ”To get or not to get? Opportunities and challenges in Nordic ILL”. Päivien teemana oli kirjastojen rooli palvelutarjoajana: miten ne voivat tarjota loppukäyttäjälle parhaiten pääsyn tietoon konsortioiden, lisenssien ja pay-per-view’n aikakaudella.

Ensimmäinen varsinainen konferenssipäivä alkoi tervetuloitovotuksin ja pormestarin humoristisella puheenvuorolla. Ohjelmaa jatkoi pääpuhujana Harald von Hielmcrone, jonka teemana oli tekijänoikeuksien kriisi. Von Hielmcronen esitys tarkasteli tekijänoikeudellisen tilanteen muutosta, kun kohteena on sähköinen aineisto painetun aineiston sijaan. Kun kirjasto ostaa painetun kirjan, kirjasto voi sen jälkeen tehdä kirjalla mitä haluaa. Sähköisen aineiston hankinnan yhteydessä sen käytöstä määrää lisenssisopimus, eikä kirjasto näin ollen voi tehdä sillä mitä haluaa.

Harald von Hielmcrone ennakoii, ettei sähköisten aineistojen tekijänoikeuksia koskeva lainsäädäntö tule muuttumaan lähitulevaisuudessa. Kirjastot tulevat jatkossakin olemaan lisenssisopimusten armoilla sen suhteen, miten sähköisiä aineistoja voidaan tarjota loppukäyttäjän käyttöön.

Kokoelmayhteistyön kipukohdat

Ensimmäisen konferenssipäivän ohjelmaan kuului seitsemän muuta esitystä, joiden joukossa oli Pentti Vattulaisen esitys kansallisesta yhteistyöstä eri kirjastosektoreiden välillä ja uuden kirjastojärjestelmän suunnittelusta (UKJ). Pentti Vattulainen esitteli eri kirjastosektoreita ja niiden kohtaamia haasteita. Esteitä kokoelmayhteistyössä eri kirjastosektoreiden välillä aiheuttavat tekijänoikeudet ja sähköiset aineistot.

Kaukopalvelun suhteen yliopistokirjastot ovat jo tehneet keskenään yhteistyötä ja sopineet yhdessä kaukopalvelun periaatteista, kuten lainajoista ja maksuista. On hienoa, että yhteisiä linjauksia on tehty ja yliopistokirjastojen välillä kaukopalvelu on yhdenmukaistunut.

Näin allekirjoittaneen näkökulmasta katsottuna kaukopalveluyhteistyö eri kirjastosektoreiden kesken tulee olemaan haasteellista, sillä käytössä on niin monenlaisia toimintatapoja. Esimerkiksi omassa taustaorganisaatiossani, Tampereen ammattikorkeakoulun kirjastossa, olemme luopuneet lähes kaikista kaukopalveluun liittyvistä maksuista. Näin olemme voineet laskuttami-

sen sijaan keskittyä eli siihen, miten tarjoaisimme aineiston asiakkaan käyttöön helposti ja kätevästi. Negatiivisia puolia asian tiimoilta emme ole kokeneet.

Robotit aineiston hallinnassa

Muihin torstain esityksiin kuului mm. Subiton uuden China direct -palvelun esittely, EBS-COn sponsoriesitys sekä Norjan todella modernin varastokirjaston esittely. Paikallisessa varastokirjastossa aineistoa ei

ole järjestetty hyllyluokkien mukaan, vaan koodien perusteella. Robotit noutavat aineistot säilytyspaikoistaan ja palautuva aineisto talletetaan poistuvan tilalle. Aineiston tietoihin tallennetaan käytetty koodi eli aineiston sijaintipaikka. Upea, mutta luultavasti myös kallis tapa toimia.

Pitkä ja antoisa torstaipäivä huipentui iltajuhlaan. Aluksi nautimme aperitiivit ja kuuntelimme naapurissa sijaitsevan Oopperatalon nuorien sopraanojen hienoja tulkintoja eri oopperoista. Sen jälkeen siirryimme ravintolan puolelle nauttimaan kolmen ruokalajin illallista. Samalla tuli vaihdettua ajatuksia pöydässä istuvien suomalaisten ja tanskalaisten kollegojen kanssa.

Formaattiriippumaton aineiston käsittelytapa

Perjantain aamupäivän ohjelman aloitti Varastokirjaston johtaja, Pentti Vattulainen, joka esitelti IFLAa ja DDRS:n toimintaa. IFLAn ja sen toiminnan useimmat tuntevatkin, mutta DDRS voi olla vähän tuntemattomampi. DDRS (Document Delivery and Resource Sharing Section) on IFLAn sisällä toimiva työryhmä, joka keskittyy erilaisiin toimintamalleihin, joiden avulla voidaan välittää aineistoja käyttäjien saataville formaattista riippumatta.

DDRS:n tavoitteena on mm. laajentaa ja pa-

Kuva: Tuula Hurskainen

Oslo kaupunkikuvaa kaunistaa näyttävä Oopperatalo

rantaa aineiston saatavuutta ja kaukopalvelua. Lisäksi DDRS haluaa lisätä tietoisuutta aineiston jakamiseen liittyvistä innovaatioista, lisätä tietoisuutta aineiston jakamisen hyödyistä sekä lisätä kirjastojen mahdollisuuksia aktiivisesti ottaa käyttöön erilaisia aineiston jakamiseen liittyviä työkaluja ja palveluita.

DDRS:n toimenpiteisiin vuosille 2014 ja 2015 kuuluvat mm. www-sivujen päivittäminen, blogin ylläpitäminen, IFLA voucherien käytön edistäminen sekä niiden jatkuvaan kehitystyöhön osallistuminen sekä ILDS -konferenssin järjestäminen Istanbulissa syksyllä 2015.

Norja tarjoaa terveysalan aineistot verkossa kaikille

Perjantain ohjelmaan kuului seitsemän muuta esitystä sekä päivän päättänyt paneelikeskustelu. Näistä eräs kiinnostavimpia oli Norwegian Electronic Health Libraryn esittely. Norwegian Electronic Libraryn palvelut ovat vain sähköisiä ja ne on tarkoitettu erityisesti kaikille norjalaisille terveysalan ammattilaisille sekä opiskelijoille, mutta palvelua voivat käyttää kaikki, joilla on norjalainen IP-osoite. Koska palvelu perustuu norjalaisiin IP-osoitteisiin, käyttöön ei tarvita erillisiä tunnuksia. Palvelu on rahoitettu julkisin varoin ja se on maksuton loppukäyttäjille.

Palveluihin kuuluu mm. erilaisia tietokantoja ja lehtiä sekä esimerkiksi mobiilisovellus lääkelaskentoja varten. Sovellus on käytettävissä iPhone- ja Android -puhelimilla. Mobiilisovellus kiinnitti huomioni, sillä myös meillä TAMKissa opiskelijat joutuvat harjoittelemaan lääkelaskentaa ja sähköiselle apuvälineelle olisi varmasti käyttöä.

Lisäksi Norjan malli on helppokäyttöinen. Palvelut ovat helposti saatavilla ja tarjolla yli instituutio- ja sektorirajojen. Kustantajille malli tarjoaa helpotusta, kun laskuja on vain yksi, tulot ovat hyvin ennustettavissa ja markkinat on täysin hallinnassa. Kirjaston kannalta palveluita on helppo hallinnoida ja niiden käyttö on helppo selittää käyttäjille.

Islannissa elektroniset aineistot ovat saatavilla kaikille

Myös Islannissa oli käytössä samantyyppinen ratkaisu kuin Norjassa. Norjan tapaus koski vain terveysalan aineistoa, mutta Islannissa kaikki elektroninen aineisto oli kaikkien saatavilla islantilaisen IP-osoitteen avulla. Palvelut on järjestetty konsortion avulla, johon kuuluu noin 200 maksavaa jäsentä. Jäseninä ovat mm. yliopistot, yleiset kirjastot, instituutiot, terveysalan sektori sekä joitain yksityisiä instituutioita.

Islannin mallissa on erityisen poikkeuksellista se, että palveluun kuuluu vapaaehtoinen maksu. Uhkia kuitenkin on ilmassa: käyttö on vähenevän päin, budjettileikkaukset sekä epävakaa taloudellinen tilanne, Islannin kruunun mahdollinen devalvaatio. Koska palvelu tarjoaa käytännössä kaiken kaikille, ovat kaukolainojen määrät selkeässä laskussa.

Suomessa vähiten kaukolainoja

Perjantain ohjelmassa oli myös mm. yleisten kirjastojen kaukopalveluun liittyvän käyttäjäkyselyn esittely. Suomessa vuonna 2013 tehdyn kyselyn esitteli Erkki Lounasvuori. Tämän jälkeen kuultiin Norjassa kuluvana vuonna tehdyn käyttäjäkyselyn tulokset. Kyselyjen ja niiden tulosten vertailu on aika vaikeaa, sillä kyselyissä ja niiden lähtökohtana olevissa tarpeissa on jonkin verran eroja.

Kuvat: Tiula Hurstainen

Matkakuvia Oslosta

Suomen vähäiset kaukolainamäärät herättivät Erkki Lounasvuoren esityksen jälkeen keskustelua. Vastauksena tähän ovat suomalaiset kirjastokimpat ja seutuvaraukset; saman järjestelmän kautta kirja saadaan lainattua toisesta lähikirjastosta, eikä kaukopalvelulle näin ollen ole tarvetta. Norjassa tilanne on toinen. Naapurikunnan kirjastossa saattaa olla tietyille nimikkeelle huima jono, kun taas omissa kirjastossa on kyseisellä teoksella voi olla vain muutama käyttäjä.

Päivän päätökseksi oli pohjoismainen paneelikeskustelu kaukopalvelun tulevaisuuden haasteista. Suomea paneelissa edusti Pentti Vattulainen. Suomen kohdalla keskeisenä haasteena ovat kaukopalvelumaksut ja niiden vaihtelu kirjastokohteisesti, koska kirjastot saavat päättää niistä itse. E-aineistojen saatavuus on rajattu pääasiassa kouluihin, eikä työssäkäyvällä ole samanlaista mahdollisuutta päästä e-aineistoihin käsiksi. Kaukopalvelu on vähenemään päin kaikilla sektoreilla. Lisäksi tekijänoikeudet puhuttavat. Muiden pohjoismaiden edustajien puheenvuorot koskettivat pääasiassa näitä edellä mainittuja teemoja. Kaukopalvelun määrä on kaikissa pohjoismaissa laskemaan päin.

Tekijänoikeudet ja e-aineistojen saatavuus haasteena

Omalla kohdallani pohjoismaiset kaukopalvelupäivät olivat astetta rankempi kokemus yllättävän sairastumisen takia. Siitä huolimatta ensimmäisenä ajatuksena päiviä miettiessäni ei tule mieleen sairastuminen ja kaikki ne buranat, joita tuli nautittua. Mieleeni tulee monta mukavaa ajatusta.

Päivien ohjelma oli kiinnostava. Lisäksi oli mukava tutustua hiukan paremmin suomalaisiin ja kansainvälisiin kollegoihin. Oli mielenkiintoista huomata, miten eri tavoin kirjastoon liittyvät palvelut voidaan järjestää näinkin samankaltaisissa yhteiskunnissa kuin pohjoismaat. Siitä huolimatta olemme samanlaisten tulevaisuuden haasteiden äärellä: e-aineistojen saatavuus ja käyttö sekä tekijänoikeudet ovat kaikkien pohjoismaisten kirjastojen huolena. 📖

Kaikki tapahtuman esitykset löytyvät täältä:
<http://referanse.norskbibliotekforening.no/2014/10/presentations-from-the-11th-nordic-ill-conference/>

Tietoa kirjoittajasta

*Eija Mustonen, tietopalvelusihteeri
Tampereen ammattikorkeakoulu
Email. Eija.mustonen@tamk.fi*